

TE, 51

Temps d'Educació

Universitat
de Barcelona

2n semestre 2016

Núm. 51

L'ensenyament de les humanitats: Perspectives
de futur?

Dossier: El creuer transatlàntic universitari
de 1934

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

ice U
..... B

ÍNDEX / CONTENTS

MONOGRAFIA: L'ENSENYAMENT DE LES HUMANITATS: PERSPECTIVES DE FUTUR?

MONOGRAPH: TEACHING THE HUMANITIES: WHAT DOES THE FUTURE HOLD?

L'ensenyament de les humanitats: perspectives de futur?, 7

Teaching the humanities: what does the future hold?

Josep Monserrat i Molas

Sobre les humanitats i la universitat, 15

On the humanities and the university

Joan J. Busqueta

El sentit de les humanitats i de l'humanisme. Cap un món sense músics, poetes, historiadors, filòsofs, antropòlegs...?, 21

The meaning of the humanities and humanism: are we headed towards a world without musicians, poets, historians, philosophers or anthropologists?

Josep Sánchez Cervelló

Reflexions acadèmiques sobre el present i el futur de les humanitats en la docència i la recerca universitàries. Els reptes no exempts de dificultats d'un plantejament de conjunt, 25

Academic reflections on the present and future of the humanities in university teaching and research: the difficult challenges of adopting a comprehensive approach

Gaspar Coll i Rosell

L'ensenyament de les humanitats a la universitat, 35

Teaching the humanities in university

Emilio Suárez de la Torre, Hélène Rufat, Pol Capdevila i Alberto Nodar

Les Humanitats, motor de desenvolupament, 47

The humanities: an engine of development

Teresa Vallès Botey

Les humanitats en la societat del coneixement i a la universitat, 67

The humanities in the knowledge society and in the university

Joan Campàs Montaner i Joan Fuster-Sobrepere

El repte de l'ensenyament de les humanitats a la universitat: connectar amb la societat, 83

The challenge of teaching humanities in the university: connecting with society

Josep Gordi i Meius Ferrés

DOSSIER: EL CREUER TRANSATLÀNTIC UNIVERSITARI DE 1934

DOSSIER: THE UNIVERSITY TRANSATLANTIC CRUISE OF 1934

Viajar para aprender: el crucero transatlántico universitario de 1934, 93

Traveling to learn: the university transatlantic cruise of 1934

Ana Díaz-Plaja Taboada i Marcelino Jiménez León

Dos diarios inéditos de los cruceros organizados por la Universidad Autónoma de Barcelona en 1934 y 1935, 95

Two unpublished diaries from cruises organized by the Universitat Autònoma de Barcelona in 1934 and 1935

Marcelino Jiménez León

Las mujeres se embarcan hacia el futuro: las cruceristas de 1934, 107

Embarking on the future: women passengers on the cruise of 1934

Ana Díaz-Plaja

Cruceiristas en el año 1934: otro descubrimiento de América, 123

Cruise passengers in 1934: rediscovering America

M.^a del Mar Merino Escobar

ESTUDIS I RECERQUES / STUDIES & RESEARCHES

El català com a L2: l'aprofitament de les TIC per a l'aprenentatge lingüístic en un context castellanitzat, 139

Catalan as a second language: using ITCs for Catalan language learning in a pre-dominantly Spanish-speaking context

Eduard Baile López i Hèctor Càmara Sampere

Avaluació continuada a través de la plataforma Moodle, 155

Continuous assessment through the Moodle platform

Mercè Costa, Josep M. Duran, Marta Espasa, Alejandro Esteller, Jordi Jofre, Daniel Montolio, Pilar Sorribas i Javier Vázquez

Adhesió a la dieta mediterrània en els estudiants de Ciències de la Salut del Campus de Bellvitge, 171

The effects of a Mediterranean diet on health sciences students in the Bellvitge Campus, Universitat de Barcelona

Vanesa Berlanga Silvente, Octavi Salarich Sabé, Ibai Gorriti Romero, Aida Comas Calonge, Neus Borrego Martí i Enrique Lázaro Fontanet

TESTIMONIS PEDAGÒGICS / PEDAGOGICAL TESTIMONIES

Claude Lévi-Strauss. El discurs gèlid, 189

Claude Lévi-Strauss (1908–2009): Frozen discourse

Octavi Fullat i Genís

REFLEXIONS I ASSAIGS / REFLECTIONS & ESSAYS

Una introducció al àlgebra en el segle XVI: «La regla de la cosa» de Juan Pérez de Moya, 223

An introduction to algebra in the sixteenth century: Juan Pérez de Moya's La regla de la cosa

José M.ª Núñez Espallargas i Jordi Servat Susagne

Vida i emocions: treballant amb diaris personals narratius a educació secundària, 249

Life and emotions: working with personal diaries in secondary education

Valeska Cabrera Cuadros i Laura Fuentes Quesada

Reflexions ètiques i pedagògiques sobre el 'Juga Verd Play', 265

Ethical and pedagogical reflections on Juga Verd Play

Mauro Valenciano Oller

NOTES DE LECTURA / READING NOTES

MONOGRAFIA

MONOGRAPH

L'ensenyament de les humanitats: perspectives de futur?

Josep Monserrat i Molas*

Resum

El monogràfic «L'ensenyament de les humanitats: perspectives de futur» presenta un conjunt de reflexions, per part de diferents responsables acadèmics de les universitats catalanes, sobre l'ensenyament de les disciplines humanístiques a la universitat. Les reflexions plantegen molts dels problemes principals amb què actualment es troben aquests estudis i també les tensions que actualment els caracteritzen, tant en la seva concepció general com en les diferents propostes didàctiques i pràctiques acadèmiques que es retraten.

Paraules clau

Ensenyament, humanitats, educació secundària, educació superior, Universitat

Recepció original: 14 de març de 2016

Acceptació: 4 de juliol de 2016

Publicació: 20 de desembre de 2016

A aquestes alçades, una enquesta respecte l'ensenyament de les humanitats a la universitat podria semblar un malbaratament de temps i de recursos, un encàrrec sobrer, i el resultat esperat, un enfilall de tòpics. Tanmateix, el monogràfic que aquí s'enceta vol fer veure que la qüestió que es planteja és pròpiament una *qüestió* i que com a tal qüestió no està pas exempta de profunds i decisius *debats*. El seu plantejament general, («quines perspectives de futur té l'ensenyament de les humanitats en l'àmbit universitari?»), certament s'ha fet amb una formulació senzilla, potser adotzenada, però és responsabilitat del curador. La qüestió s'ha presentat a diferents responsables de les diferents universitats catalanes dels estudis inclosos en les anomenades «humanitats», i cadascú ha enfocat la seva resposta a la seva manera en no haver cap altra limitació que la mateixa pregunta i la demanda de lliure reflexió. No han calgut massa converses, ràpidament la qüestió quedava entesa, generosament s'acollia la proposta, en uns terminis raonablement ajornats es rebien les respostes i ara, finalment, es presenten al públic lector. El primer agraïment que cal fer constar, doncs, és als autors dels textos que segueixen.

La vinculació de tots els autors del monogràfic amb la responsabilitat concreta que significa la direcció i gestió acadèmica dóna un cert to a aquest monogràfic. Les limitacions a què ens sotmet l'actual legislació espanyola, sigui la ministerial, sigui l'autonòmica, així com també la limitació (extraordinària?) de recursos que ha caracteritzat la vida universitària d'aquests darrers anys, és el marc concret on es desplega el treball ordinari i el futur immediat dels ensenyaments objecte de reflexió. Malgrat aquestes limitacions, la recerca de renovació dels estudis, i una atenció especial a procurar una vinculació més gran amb els canvis constants de la nostra societat, orienten les reflexions, marquen pautes per als processos de canvi en marxa i dibuixen horitzons reals on es poden distingir fites cap a on dirigir-se.

(*) Professor agregat Serra Hunter de la Universitat de Barcelona. Degà de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: jmonserrat@ub.edu

Dels resultats que presentem, sobten tant les coincidències com les disparitats. Potser la coincidència més simptomàtica, explícita o no, és la consciència d'un neguit, o del cert advertiment d'un perill, perquè no estem davant d'un repte encoratjador, en el sentit que no és el cas que es trobin sovint complicitats a l'hora de plantejar com a possibilitat segura de futur una formació humanística a la universitat. Més aviat el repte es planteja com a resposta a una advertida laminació d'un horitzó cada vegada més reduït a la qual cal donar alguna resposta. No m'equivoco si aquesta consciència del perill de deixar de formar part del currículum educatiu o, per a no ser tant greus, de deixar de formar part del nucli fonamental del currículum, descansa en els molts senyals advertits que s'han acumulat reforma rere reforma educativa, a tots els nivells de l'ensenyament, especialment el secundari. L'altra gran coincidència, implícita o no, de tots els treballs és que cal explicar més bé el que es fa en la docència i la recerca en humanitats, i per què es fa com es fa, i, sobretot, que cal sintonitzar amb el que hauria de resultar millor a la societat. Un dels mèrits del recull és que s'intenta proporcionar aquesta explicació i que es marquen vectors de sintonia amb la societat. A partir d'aquí mateix, però, els camins de reflexió i els punts proposats de trobada prenen formes i propostes diverses. No és estrany.

En part es deu a la diferent manera que les universitats catalanes incorporen aquests estudis en els seus plans acadèmics que en el nivell de grau va des dels estudis d'Humanitats als que es dediquen a disciplines concretes (Història, Història de l'Art, les diferents filologies), passant per moltes fórmules de combinació entre elles. Segurament influeix també la formació dels autors, que provenen de disciplines acadèmiques ben diferenciades i que les exerceixen des d'òptiques diverses.

En l'article de Joan-Josep Busqueta, degà de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida, («Sobre les humanitats i la universitat»), es parteix precisament del compromís de la universitat amb la formació i competència d'uns ciutadans compromesos, sensibles i crítics amb la realitat, però es fa notar com tota reflexió que afecti aquest àmbit no es pot fer mirant a curt termini. S'hi constata que les humanitats sempre han tingut futur, si s'entén que la formació es fonamenta i arrela en la capacitat de raonar, d'argumentar, de defensar unes idees, de discutir de la ciutadania... i de gaudir de les creacions de la humanitat i de l'espectacle de la naturalesa.

Seguidament, Josep Sánchez Cervelló, degà de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili, planteja a «El sentit de les humanitats i de l'humanisme. Cap un món sense músics, poetes, historiadors, filòsofs, antropòlegs...?» una consideració sobre la devaluació recent dels coneixements humanístics, i ho evidencia amb tot de dades econòmiques que aclareixen quines són les prioritats reals i efectives de les administracions. Malgrat aquestes circumstàncies, i com que prescindir d'aquests estudis és prescindir dels referents necessaris a tota societat, explica també com la seva universitat fa un esforç considerable per tal de mantenir-los, renovar-los i complir així amb la vocació de servei a la societat.

A continuació, Gaspar Coll i Rosell, delegat del rector de la Universitat de Barcelona per al Parc i l'impuls científic de les humanitats i les ciències socials, presenta unes «Reflexions acadèmiques sobre el present i el futur de les humanitats en la docència i la recerca universitàries. Els reptes no exempts de dificultats d'un plantejament de conjunt». Que la societat està demanant alguna cosa diferent en aquest àmbit resulta una dada a considerar degut a la disminució de la demanda en alguns dels ensenyaments

fins al punt de fer-ne perillar l'existència. Sense entrar en lamentacions, s'analitza l'evolució dels estudis humanístics en els darrers trenta anys cap una major fragmentació i es proposen algunes vies de solució en la programació universitària d'aquests estudis i en la potenciació d'una recerca que ha de ser més aplicada i interdisciplinària, com il·lustra amb el projecte Minerva que inclou el recentment inaugurat Parc de les Humanitats i les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona al districte 22@ de la capital.

Més endavant, Emilio Suárez de la Torre, Hélène Rufat, Pol Capdevila i Alberto Nodar, tots ells responsables acadèmics dels estudis d'humanitats a la Universitat Pompeu Fabra, col·laboren en presentar un conjunt de perspectives diverses sobre «L'ensenyament de les humanitats a la universitat». En primer lloc, es planteja la pertinència tant de la denominació dels estudis com de la seva oferta acadèmica posant negre sobre blanc els problemes de definició estructural dels estudis. En segon lloc, es tracta sobretot del cas particular de la seva vinculació amb els estudis literaris, entesos aquests en un sentit ample i innovador, provant de defugir de propostes no engrescadores. En tercer lloc, es reivindica la innovació tecnològica en el treball acadèmic de les humanitats, posant èmfasi en alguns casos particulars, i, finalment, es fa una reflexió sobre la necessitat d'un grau d'Humanitats certament interdisciplinari i connectat amb les necessitats formatives de la societat.

Per la seva banda, Teresa Vallès Botey, degana de la Facultat d'Humanitats de la Universitat Internacional de Catalunya, alhora que proposa una resposta a la qüestió de la funció del grau d'Humanitats, sosté la confiança en la capacitat que tenen avui les humanitats de ser un motor de desenvolupament humà i social, de forjar persones que siguin ciutadanes compromeses i professionals del sector cultural en el seu article «Les humanitats, motor de desenvolupament». Així, descriu amb cert detall algunes de les eines pedagògiques que afavoreixen la transformació personal dels alumnes, com ara la lectura de grans obres de la tradició cultural, el diàleg reflexiu i l'escriptura sobre les lectures. L'article proporciona també una descripció prou detallada del perfil professional dels graduats en humanitats i dels sectors professionals relacionats amb la cultura.

Altrament, Joan Campàs Montaner i Joan Fuster Sobreper, respectivament director del projecte Catalunya, laboratori d'Humanitats, i director dels Estudis d'Arts i Humanitats a la Universitat Oberta de Catalunya, aprofundeixen en la qüestió amb una reflexió sobre «Quin pot ser el paper de les humanitats en la societat del coneixement? L'ensenyament de les humanitats a la universitat: quines humanitats i de quina manera?». Parteixen de l'establiment d'uns fonaments conceptuals i didàctics d'unes humanitats per al segle XXI que siguin coherents amb la necessitat de formació al llarg de la vida i amb l'ensulsiada de les certeses que oferien les ciències i els metarelats. En un nou context, el sistema educatiu universitari hauria de formar als futurs treballadors del coneixement de manera diferent i defensen que les humanitats per al segle XXI s'han de construir a partir de la reflexió sobre problemes que connectin amb el present, que ens impliquin emocionalment i que ajudin a prendre decisions en un context d'incerteses, de manera que formin uns humanistes especialistes del sentit i dels sabers que produeixen significació. L'article acaba amb una reflexió sobre la necessitat d'hibridar els currículums de ciències i lletres i el paper crucial que hi han de jugar les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

Finalment, Josep Gordi, degà de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona completa el monogràfic amb un article titulat «El repte de l'ensenyament de les humanitats a la Universitat: connectar amb la societat». L'article es planteja, per una banda, com necessitem conèixer els joves estudiants que arriben a la universitat, especialment la manera que tenen de relacionar-se amb l'entorn i els coneixements, que són del tot diferents a les que podríem estar acostumats, fins al punt de notar una cesura que si no es cobreix corre el risc de fer molt difícil la mera comunicació. Per altra banda, es mostra també una anàlisi que posa en valor les pràctiques realitzades pels alumnes durant els seus estudis com a part del seu programa formatiu, en el sentit del valor que proporcionen a l'aprenentatge i al que signifiquen de connexió amb el teixit social i econòmic.

* * *

Certament, fins ara era el cas que les anomenades «humanitats» no han sabut trobar prou justificació per a mantenir-se o millorar la seva situació en les darreres reformes i contrareformes educatives. A cada bugada s'havia perdut un llençol. Cal fer notar també que les disciplines humanístiques hi han col·laborat, perquè fa l'efecte que l'estratègia fallida ha estat la de procurar mantenir-se ferm en certes posicions a costa de plantejar poc guanys en d'altres. A més, difícilment s'ha pogut actuar com un tot conjunt, segurament perquè tampoc el tot, si s'hagués reunit, no era res més que la juxtaposició de les meres parts. Algunes iniciatives recents dels darrers anys, especialment reunions de degans, podran, però, desmentir aquesta apreciació.

Podem parar-nos un moment a pensar en les raons de fons de tot aquest fenomen. Ho farem fixant-nos en un fet superficial. Excepte els interessats pel manteniment de les «humanitats», sospitosos de defensar només el seu *modus vivendi*, o per personatges que els són afins, el fet massís és que la societat actua temptada per ofertes que duen a la marginació i reducció de l'àrea d'humanitats –malgrat les bones paraules, cops a l'esquena o apel·lacions als valors, a l'esperit, als principis, etc. Les autoritats polítiques actuen en nom d'una societat que els reclama actuar d'una determinada manera: les autoritats procuren saber d'on bufa el vent i proven d'usar-lo per a dirigir la seva acció. Podem demanar als responsables polítics l'heroisme de lluitar contracorrent de l'opinió més comuna? Si decidim que sí, des d'on podríem fer aquesta demanda? En tot cas, l'opinió pública majoritària ha decidit, i fa temps, coherentment amb el «sentit comú»: cal apostar pel profit, per l'avantatge, pel guany, per la competència, per la distinció, per la visibilitat, per l'excel·lència, per l'ocupabilitat o per l'emprenedoria (sense ser exhaustiu en els termes). És cert que sovint trobem discursos que van per una banda, o lamentacions, però l'opinió expressada en les *accions* majoritàries de la nostra societat no presenta gaires dubtes al respecte: interessa el que interessa.

No hi ha massa estratègies a oposar a una societat majoritàriament decantada cap al seu propi interès material immediat. Demostrar que res com les humanitats per a treure finalment *profit* (la utilitat de l'inútil) és una estratègia que avui sovintreja. Una altra estratègia, mostrar la recurrent inutilitat de l'útil en la resposta a la qüestió pel sentit del viure, avui, flaqueja, perquè expressada cruament potser no donaria les conseqüències esperades. Sembla bufar núvols preguntar-se si té res a veure la universitat

amb la recerca del sentit, amb la pregunta per si val la pena, o de quina manera, continuar l'aventura humana, de si cal seguir deixant en mans de l'atzar la perdurabilitat de la humanitat.

El document *The role of the Social Sciences and Humanities in the Global Research Landscape*, proposat el 21 de novembre de 2014 per un conjunt molt important d'associacions universitàries punteres, [League of European Research Universities (LERU), Association of American Universities (AAU), Association of East Asian Research Universities (AEARU), Group of Eight Australia, RU11 Japan, Russell Group (UK), i U15 – Group of Canadian Research Universities] i que es pot trobar a la Xarxa¹, planteja sobre tot més el compromís respecte d'una sèrie de reptes que no pas receptes de solucions. Emmarcat, sense citar-lo, en l'horitzó 2020 de Recerca i Innovació de la Comissió Europea, horitzó que es planteja segons reptes i objectius i deixa de banda la consideració mateixa de les disciplines acadèmiques², el document que citem posa de manifest que no es farà cap avenç sense un conflicte intern dins les pròpies disciplines. De fet, un dels reptes immediats a què està sotmesa la universitat actual és el de la delimitació d'un dels grans àmbits del saber que, des de l'origen mateix de la universitat, n'ha estat un dels seus eixos vertebradors, des dels *studia humanitatis* que, fa segles, entraren dins la Facultat d'Arts i s'afegien a les facultats de Lleis i de Medicina.

* * *

En un moment de grans canvis i de moviments tant en les estructures internes com en el marc social on treballen les universitats, cal procurar tenir clares les línies generals de les seves funcions de manera que quedi ben establert el seu compromís amb el país que les fa possibles. També es tracta de fer que la societat sigui conscient de la responsabilitat que implica voler disposar d'una universitat, i precisament d'una universitat i no d'una altra cosa. Acabem, doncs, aquesta presentació notant altra vegada que és quasi un tòpic el plany per les humanitats. Per exemple, tres obres recents que molts dels autors tenen a bé recordar, les de Martha Nussbaum (*Sense ànim de lucre. Per què la democràcia necessita les humanitats*. Barcelona, Arcadia, 2011), Jordi Llovet (*Adéu a la universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona, Galaxia Gutenberg / Círculo de Lectores, 2011, o Nuccio Ordine, *La utilitat de l'inútil. Manifest*. Barcelona, Quaderns Crema, 2013) en fan èmfasi. No estaria de més, però, recomanar als lectors, sobretot els del llibre d'Ordine, un passeig per *L'Auca del Senyor Esteve* del nostre Santiago Rusiñol perquè recordin qui pagarà les festes d'en Ramonet. O a tots plegats ens aniria bé rellegir amb atenció l'apèndix que Ordine afegeix d'Abraham Flexner, que al meu parer és el millor del llibre d'Ordine. De Flexner és la frase que hauríem de gravar a l'entrada de les nostres universitats: «*Intellectual inquiry, not job training, [is] the purpose of the university*». Abraham Flexner fou el fundador de l'Institut for Advanced Studies de Princeton. D'això ja fa cent anys, però en el fons, el problema que el llibre d'Ordine no acaba de copsar és que la qüestió no és tant la falta de diners sinó a qui trien els amos dels diners per a decidir amb qui gastar-se'ls.

(1) Disponible a: http://www.german-u15.de/en/presse/ressourcen/leiden_statement_-_21_nov_2014_0.pdf (accés: 6.12.2016).

(2) Disponible a: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/> (accés: 6.12.2016).

Voldria agrair a la direcció de *Temps d'Educació* la primera iniciativa d'aquest monogràfic i haver-ne acollit la versió final que ara presentem. Qui conegui la trajectòria d'aquesta revista ja sap que regularment s'atansa a terrenys que no són els estrictes d'una determinada «disciplina», perquè entén que no sempre convenen les deixuplines i perquè entén també que cal deixar obertes les portes a una vertadera relació entre acadèmics d'àmbits diversos, assumint el risc del desconcert. Que el rumb que porta el nostre sistema universitari pugui considerar els estudis de formació del professorat i de pedagogia fora de l'àmbit de les «humanitats» no diu massa bé del valor del seu capteniment i dels càlculs i les anàlisis que es fan. Això, però, és una altra batalla.

Voldria aprofitar els darrers mots d'aquestes línies per agrair a tothom qui ha col·laborat en aquest monogràfic la seva aportació, especialment als autors. Amb aquesta aportació, a més de demostrar la seva responsabilitat respecte dels estudis universitaris, han posat en joc una gran generositat en voler compartir les pròpies reflexions, inquietuds, iniciatives o projectes. L'acadèmia necessita d'aquests moments de lliure reflexió i de franca comunicació per a mantenir-se viva. Que aquesta vida acadèmica tingui unes profundes arrels no vol dir que estigui exempta del perill d'estroncarse. Les reflexions que ara segueixen no només mostren vitalitat sinó que volen reforçar-la. Esperem que siguin de profit als possibles lectors.

Prada de Conflent, El Prat de Llobregat, agost de 2015 - febrer de 2016

La enseñanza de las humanidades: ¿perspectivas de futuro?

Resumen: El monográfico "La enseñanza de las humanidades: perspectivas de futuro" presenta un conjunto de reflexiones, por parte de diferentes responsables académicos de las universidades catalanas, sobre la enseñanza de las disciplinas humanísticas en la universidad. Las reflexiones plantean muchos de los problemas principales con los que se encuentran actualmente estos estudios y también las tensiones que actualmente los caracterizan, tanto en su concepción general como en las diferentes propuestas didácticas y prácticas académicas que se retratan.

Palabras clave: Enseñanza, humanidades, educación secundaria, educación superior, Universidad

L'enseignement des sciences humaines : des perspectives d'avenir ?

Résumé: L'article monographique « L'enseignement des sciences humaines : des perspectives d'avenir » présente un ensemble de réflexions, engagées par différents responsables académiques des universités de Catalogne, sur l'enseignement des disciplines humanistes à l'université. Ces réflexions portent sur les problèmes majeurs auxquels ces études sont confrontées aujourd'hui, ainsi que sur les tensions qui les caractérisent actuellement, non seulement en ce qui concerne leur conception générale, mais aussi les différentes propositions didactiques et les stages académiques qui sont décrits.

Mots clés: Enseignement, sciences humaines, enseignement secondaire, enseignement supérieur, université

Teaching the humanities: what does the future hold?

Abstract: The monograph "Teaching the humanities: what does the future hold?" sets out a series of reflections by various academic authorities of the Catalan universities on teaching the humanities in higher education. These authorities examine the main problems currently facing education in the humanities as well as the tensions that now characterize these problems, both in their overall conception and in the different teaching approaches and academic practices that typify them.

Keywords: Education, humanities, secondary education, higher education, university

Sobre les humanitats i la universitat

Joan J. Busqueta*

Resum

L'autor fa una reivindicació dels estudis d'humanitats i del seu paper en la societat actual i en el conjunt de l'ensenyament, i no només a l'interior de les facultats de Lletres. A més s'emfasitza la necessitat del debat, de repensar l'orientació i direcció d'aquests estudis, així com els mateixos sistemes d'ensenyament, en el marc d'una reflexió integral, transversal, sobre els individus i els col·lectius, sense abandonar l'especificitat, els objectius i la metodologia propis.

Paraules clau

Humanitats, lletres, patrimoni, temps, tolerància, tecnologia, instantaneïtat, futur

Recepció original: 14 de juliol de 2015

Acceptació: 11 de juliol de 2016

Publicació: 20 de desembre de 2016

Tots estem d'acord que la formació no s'atura mai, no ho ha de fer. Però no només per respondre a la frase repetida una i altra vegada que vivim en un món que canvia a un ritme tan accelerat que cal estar amatent a novíssims continguts i avenços. No només, perquè, sovint, hom confon la preparació tècnica, l'adquisició de recursos i habilitats, amb la formació, mot que incorpora un sentit que transcendeix aquesta mena de capacitats o coneixements immediats i rendibles que reclama el tipus de societat tecnocràtica i de la utilitat que hem anat teixint entre tots plegats. Bé, normalment ho atribuïm al famós «mercat», el Déu dels temps contemporanis... i tant amples! Res de nou i d'original en aquesta mena de pròleg, però ens serveix per introduir el primer dels punts que tractem de defensar: que les humanitats o els estudis de les facultats de Lletres no haurien de caure en el parany de convertir-se en la cara amable i culta d'una societat tecnificada i freda que necessita justificar-se, i que reivindica, sovint de manera hipòcrita, la preservació d'unes humanitats, de caràcter, diríem, assistencial. En aquest sentit, és evident que amb tres anys –i amb menys també, clar!– com es proposa amb força entre alguns sectors polítics i universitaris, n'hi hauria prou per desenvolupar uns graus l'objectiu dels quals consistiria a dotar els estudiants de la pàtina cultural necessària per sortir a l'esmentat mercat, cobrir les seves demandes amb rapidesa, i continuar reproduint un sistema social acrític i insolidari. Però tampoc no hauríem de caure en la demagògia fàcil d'atribuir a una possible reducció dels anys del grau –sense haver fet, primer, el debat pertinent sobre la qualitat de l'ensenyament, el sistema d'estudis o la mateixa preparació i funcions del professorat–, totes les mancances en la formació dels nostres alumnes.

Tanmateix, l'estudi de les humanitats, de les lletres, és incompatible amb la celeritat perquè hauria de recolzar, fonamentalment, en l'anàlisi reposada, reflexiva, del llegat patrimonial de la humanitat, individualment i col·lectiva, en tota l'amplitud que reclama el concepte «patrimoni», així com de la realitat social que ens envolta. També ho sabem prou; cap novetat, doncs, però deixeu-nos recollir aquest fil per suggerir que ens cal recuperar el domini del temps, perdut amb la segmentació quadrimestral d'unes matè-

(*) Professor titular d'Història Medieval. Degà de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida (març 2010-març 2016), època en què es va escriure aquest article. Adreça electrònica: jbusqueta@historia.udl.cat

ries, d'un plantejament en relació al coneixement que no pot ser assolit mitjançant píndoles que caduquen al mes de febrer o al mes de juny. Les assignatures del món de les humanitats s'han de tornar a pensar, des del nostre punt de vista, en altres paràmetres temporals, com a mínim d'un curs acadèmic sencer. La profunditat d'un pensament o la riquesa lingüística contingudes en els llibres no poden ser assolides de manera fragmentària, amb els típics comentaris de seleccions de textos. I, com a docents, no ens podem permetre caure en aquesta rutina, perquè tot escudant-nos en què no hi ha temps material de llegir, assaborir i analitzar un text complert d'un historiador, d'un poeta, d'un filòsof, d'un novel·lista, etc., estem prioritzant l'acumulació de dades incompletes i descontextualitzades; és a dir, la quantitat per damunt de la qualitat: el «tenir» per sobre del «ser», en expressió manllevada d'Erich Fromm¹. I la virtut dels estudis d'humanitats, i la seva necessitat, rau en, justament, en la reflexió integral, transversal, sobre l'ésser individual i col·lectiu. Bé, cap descobriment sobre el que sembla una frase feta, però reivindicar la qualitat o l'esmentada reflexió ens porta a insistir en la necessitat urgent del debat, de repensar, com apuntàvem més amunt, la preparació, l'actitud, la feina dels professors d'humanitats, l'orientació i direcció dels estudis, així com els mateixos sistemes d'ensenyament.

Però... per a què? Doncs per reforçar les virtuts i la necessitat d'aquest tipus d'estudis a l'hora d'assolir una societat més justa, tolerant, crítica, que entengui les diferències, les diferents visions del món; que davant l'homogeneïtat i el pensament únic opti pels matisos, per la riquesa que ens ofereix la pluralitat, menys manipulable i més solidària. De fet, d'una manera o d'una altra, amb uns o altres protagonistes, amb una o altra concepció del món, el «ja està dit, ja està fet, està escrit» encara acompanya, sovint, molts dels comportaments, moltes de les actituds, de «dalt a baix»², que observem dia a dia, aquí i arreu. I algú ha de continuar recollint l'ensenyament, tantes vegades maltractada, del «podem dir, fer, reescriure». Necessitem persones ben formades en els diferents camps de les humanitats; persones que sàpiguin valorar els esforços, en tots els àmbits, dels nostres predecessors, en l'espai i en el temps, dels més recents als més antics, individualment i col·lectivament. Que sàpiguin situar tot tipus d'informació en el seu context, i, com adverteix Edgar Morin, aquest és el *coneixement pertinent*, el que progressa per l'aptitud de contextualitzar i globalitzar³. Que maldin per a un bon coneixement de la literatura i ús de les llengües, de la seva riquesa, dels matisos que aporten a la comprensió de les societats humanes. Que davant d'un estil de vida precipitat en l'infern del «no tinc temps» (bé, les persones que tenen feina, està clar!), del vertigen tecnològic i del culte a la instantaneïtat, prenguin distància, hi posin una mica de reflexió, de cura. Que sàpiguin comunicar, difondre una cultura –humanística– de la que no podem prescindir si no volem acabar del tot, perquè en alguns aspectes sembla que ja ens hi trobem –i en alguns casos, de tristíssims records– en les societats distòpiques que

-
- (1) Fromm, E. (1976) *To have or to be*. New York, Harper & Row Publishers. A part de renunciar a una de les «formes de felicitat que han estat donades a l'home», com ho són els llibres, d'acord amb el pensament de Jorge Luis Borges.
 - (2) Recomanem, en el marc d'aquest eix explicatiu dels comportaments polítics al llarg de la història (de «dalt a baix» i de «baix a dalt»), malgrat les noves aportacions historiogràfiques, les reflexions d'un clàssic dels estudis sobre el pensament polític medieval: Ullmann, W. (1965) *A History of Political Thought: The Middle Ages*. Harmondsworth, Penguin Books. Una obra que compta amb nombroses edicions i reedicions (primera edició en castellà, Barcelona, Ariel, 1983).
 - (3) Morin, E. (1998) «Sobre la reforma de la Universidad», a Porta, J.; Lladonosa, M. [coords.] *La Universidad en el cambio de siglo*. Madrid, Alianza Editorial-Fundación 700 Aniversario de la Universidad de Lleida, p. 23.

ens anunciaven Huxley, Orwell, Ray Bradbury i tants d'altres⁴. En fi, que sàpiguen valorar –i fer-ne partícips al conjunt de la societat– la bellesa de la creativitat humana davant d'un model d'estímul-resposta al que ens aboca, si no ho sabem enfocar bé, la tirania mercantilista i tota la terminologia que se'n deriva, com el «jo t'ho compro». Una expressió que ha fet fortuna i cada vegada s'utilitza més, sense adonar-nos massa de les seves implicacions, com si tot es pogués comprar.

Sortosament, però, encara hi ha coses que es poden oferir o compartir, com les idees; la «força motriu de la vida, el teló sobre el qual s'inscriuen els fets socials i les claus per entendre la realitat exterior i per entrar a explorar la intimitat de l'home», en paraules d'Isaiah Berlin, recollides per Vargas Llosa⁵. I, certament, l'univers de les lletres, de les humanitats, i l'aportació a la societat dels seus conreadors, estudiosos, pensadors, ensenyants, té els seus fonaments en la producció, crítica i difusió de les idees. I aquestes són les que ens orienten per trobar solucions adequades als problemes del nostre temps⁶. Allò que ha d'esperar la societat de nosaltres no són empleats d'empreses, com argumenta Juan José Sánchez Iznarejos⁷, ans persones amb bases científiques i criteris suficients com per, ultra gaudir amb el coneixement, ser capaços de cercar, trobar respostes o, si més no, plantejar possibilitats o obrir camins, crear, però també liderar processos, connectar amb la societat d'aquest nou segle⁸. En aquest sentit, vull significar una de les reflexions que aporta la «Carta oberta de la Facultat de Filologia de la Universitat de Salamanca sobre les Humanitats» dirigida a la ministra de Ciència i Innovació, el març de 2009, signada pel degà Román Álvarez Rodríguez, i reproduïda per Jordi Llovet⁹. Deixeu-me reproduir un fragment:

Lo que nosotros suministramos a la sociedad que nos financia son ideas productivas para mejorar esa misma sociedad, y criterios para distinguir entre progreso cultural, social y político, y retroceso o involución. Porque el progreso social, económico y cultural no es sólo fruto de las ciencias experimentales y de la tecnología, sino ante todo de la forma como una sociedad se interpreta y organiza a sí misma, y constituye espacios en los que, entre otras cosas, ciencia y tecnología pueden desarrollarse y aplicarse sin obstáculos.

- (4) «A menor dominio del lenguaje y de las estructuras generales del pensamiento –ya se sabe–, mayor capacidad de sumisión y mayor incapacidad para ejercer la crítica de lo establecido: en suma que un país sin intelectuales, sin polemistas, sería una balsa de aceite». El text és del llatinista Matías López, «Ser de Letras», diari *Segre*, 20 de juny de 1992, p. 6.
- (5) Berlin, I. (1980) *El erizo y la zorra. Tolstoi y su visión de la historia*. Prólogo de Mario Vargas Llosa. Barcelona, Península, p. 24. Títol original anglès *The Hedgehog and the Fox*, publicat el 1953. El pròleg de M. Vargas Llosa fou escrit el 1980.
- (6) «Les humanitats ens ensenyen com poques coses a la vida a ser capaços de fer front a situacions pràctiques de certa complexitat, a ser subtils en l'anàlisi de situacions quotidianes, domèstiques i laborals; a assumir reptes professionals inesperats...». Resposta de Xavier Antich a l'entrevista realitzada per Sònia Sánchez i Joan Serra, a diferents filòsofs i educadors, dins el dossier «En defensa de les humanitats» publicat pel diari *Ara*, el 20 d'abril del 2014, p. 5. En aquest sentit, el filòsof X. Antich insisteix en el caràcter pràctic de les humanitats per combatre el tòpic, si més no, l'opinió bastant generalitzada a la societat, del caràcter ornamental i inútil d'aquest tipus d'estudis. I una defensa aferissada de la utilitat, justament, d'aquests sabers «inútils», la trobem en el llibre, convertit gairebé en un best-seller: Ordine, N. (2013) *La utilidad de lo inútil. Manifiesto*. Barcelona, Acantilado. Fa més de vint-i-cinc anys, el professor Carlos Martínez Shaw reivindicava el paper de les disciplines de lletres com a «brúixola insubstituïble per ajudar l'individu a situar-se en el món», en l'article «Humanitats i felicitat» publicat al diari *Segre*, 19 d'agost de 1987.
- (7) Sánchez Iznarejos, J.J. (2000) «Misión de la Universidad: ¿Formar hombres o empleados?». *Encuentros Multidisciplinarios*, 2 (2000), 59-65.
- (8) «Una societat complexa que demana noves polítiques urbanes, noves estratègies per fer front a l'atur, nous models de desenvolupament, noves fórmules democràtiques i participatives, garanties efectives per als drets humans, una nova cultura i ecologia harmonitzadores», en paraules de Manuel Lladonosa, «La Universidad como servicio público en el cambio de siglo», dins J. Porta i M. Lladonosa (coords.), *La Universidad en el cambio de siglo*, op. cit., p. 243.
- (9) Llovet, J. (2011) *Adéu a la Universitat*. Barcelona, Galàxia Gutenberg, p. 356-364.

Però tot aquest conjunt de finalitats lloables reclamen la insistència d'una millora en l'expressió oral, l'expressió escrita i la lectura, gairebé de les antigues arts del *trivium* de les universitats medievals. I aquí sí que cal trobar ponts més sòlids dels que fins ara hem sabut construir amb els estudis i els ensenyants de l'etapa educativa secundària. Des del nostre punt de vista, cal recuperar amb urgència les matèries d'humanitats al batxillerat, però al conjunt del batxillerat, i no només per aquells que després han de seguir uns estudis de lletres¹⁰. Ho ha expressat molt bé Josep Joan Moreso: «el llegat de les Humanitats és un llegat comú, és un llegat del qual ningú no ha de ser exclòs»¹¹. Certament, primer «és imprescindible garantir que tothom sàpiga parlar, llegir i escriure correctament», tal com reclama el document *Unes Humanitats amb futur*, promogut per un grup de professors de diferents disciplines sota l'empara de l'Institut d'Estudis Catalans i la Facultat de Teologia de Catalunya, el gener de 2013¹². I afegim –com ha subratllat amb molt d'encert Joan Manuel del Pozo– que hom tingui consciència del sentit històric de la formació dels coneixements, «de la construcció necessàriament històrica del ser i de la societat, ciència inclosa»¹³. I, certament, l'excessiva especialització, entre altres, no ens ha de portar a «formar físics que no sàpiguen res de Galileu o economistes incapaços d'explicar gairebé res d'Adam Smith»¹⁴. I, afegim, metges, o futurs gestors de la salut pública, que ignorin la importància dels clàssics grecs, llatins, àrabs o hebreus –i, per tant, la necessitat de la recerca i lectura correcta d'aquestes fonts– en la mateixa constitució i desenvolupament del saber en general i del saber mèdic en particular.

En aquest sentit, les humanitats al conjunt de la universitat, i no només a l'interior de les facultats de Lletres, han de tenir un paper molt més rellevant del que han protagonitzat en els darrers temps. L'esmentada declaració de 2013 insisteix: «Les ciències necessiten les humanitats, i les humanitats no poden desvincular-se de les ciències». En realitat, però, des del nostre punt de vista, i en la línia argumental de Joan Manuel del Pozo, no és que no s'hagin de desvincular, ans les humanitats, enteses com a ciències humanes o ciències humanes i socials formen part d'un únic saber, el saber científic, «perquè com a coneixement metòdic, autocrític i contrastat són ciència de la millor»¹⁵. Ara bé, una altra qüestió és com s'ha de produir allò que es reclama amb insistència des

- (10) Amb motiu dels 500 anys (1499-1999) de la butlla del cardenal Cisneros, que fou l'origen de les actuals universitats Complutense de Madrid i Alcalá de Henares, es reuniren un grup d'universitats d'arreu del món i signaren l'anomenada «Declaración Internacional: Hacia la Universidad del siglo XXI». El punt «Enseñar a aprender» és prou explícit: «En una sociedad de la comunicación resulta ineludible que la Universidad recupere contenidos característicos de la formación clásica, de particular importancia para cumplir la dimensión pública que su tarea hoy reviste. Los métodos didácticos han de contemplar, pues, la necesidad de que el universitario esté en condiciones de hablar y de escribir». Vid. *Declaración Internacional "Hacia la Universidad del siglo XXI"*, Madrid-Alcalá de Henares, 12-13 de abril de 1999, p. 12.
- (11) Moreso, J.J. (2014) «La Universitat humanística», *El Butlletí. Publicació bimestral d'AQU Catalunya*, 12, 2014, editorial.
- (12) El document, manifest, presentat el 16 de gener de 2014 a la consellera d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, té «la finalitat de fer prendre consciència a la societat civil que les mancances funcionals i personals en humanitats afebleixen el patrimoni cultural i deterioren el diàleg de la nostra cultura amb les altres cultures del món».
- (13) Pozo, J.M. del (2010) «L'avaluació del coneixement humanístic i social», a *Quaderns de Qualitat*, 1, p. 13-29 (cita a p. 25). El professor del Pozo comenta l'estudi de Ken Bain, *Lo que hacen los mejores profesores de Universidad*. València, PUV, 2006, on es constata que «els millors professors de totes les àrees de coneixement compartien almenys una característica, la transmissió permanent del sentit històric de la constitució dels coneixements que impartien».
- (14) Moreso, J.J. «La Universitat humanística», editorial.
- (15) Joan Manuel Del Pozo, «L'avaluació...», p. 25: «ja comença a ser hora de superar l'aberració de les dues cultures» afirma amb contundència el professor Del Pozo. En una línia similar, de refús d'una divisió entre cultura científica i cultura literària, s'expressa, entre altres, Fernando Savater, *El valor de educar*. Barcelona, Ariel, 1997.